

Історія фельд'єгерської служби: період становлення

Висвітлено період становлення одного із найдавніших видів та засобів зв'язку особливого призначення - фельд'єгерської служби

Ключові слова: *фельд'єгерський зв'язок, Державна фельд'єгерська служба, вистові, кур'єри, військово-кур'єрський зв'язок.*

Рассмотрен период становления одного из самых древних видов связи особого назначения - фельдъегерской службы.

Ключевые слова: *Государственная фельдъегерская служба, курьеры, военно- курьерская связь.*

Урядовий військово-кур'єрський зв'язок є одним із найдавніших видів та засобів зв'язку і завжди відігравав важливе значення в системі державного управління будь-якої країни. Фельд'єгерський зв'язок завжди мав особливе призначення. Він забезпечував надійний і швидкий зв'язок із центральними та місцевими органами державного управління, а також керівниками іноземних держав шляхом передачі термінової, таємної інформації через довірених осіб служби.

У період розвитку Київської Русі, що припадає на XI-XII століття, військово-вистовий зв'язок набуває широкого застосування, особливо під час військових походів, що постійно здійснювалися київськими князями. Саме у ті часи в княжих дружинах формуються загони професійних гінців. Для них доставка розпоряджень, виконання інших особливого значення доручень князя стала професією. У випадках, коли княжа грамота мала надзвичайно важливу та невідкладну вість, великий князь Київської Русі особисто інструктував гінця та вимагав невідкладної своєчасної доставки дорученої грамоти чи іншої інформації.

Для виконання відповідальних завдань до складу княжих дружин підбирали особливу категорію людей, які відзначалися силою, хоробрістю, кмітливістю та особистою відданістю князеві. Ураховувались їх знання топографії, іноземних мов, здатність орієнтуватися на місцевості, завчасно розпізнавати небезпеку. Часто гінцю із княжої дружини для супроводження надавались озброєні охоронці.

З початку XVI ст. при головних управителях неодмінним обов'язковим органом управління стають канцелярії з писемним діловодством. Такі канцелярії називалися «приказ» або «изба». Приказчик - одноосібна посада; приказ - службове місце, яким керує приказчик. Державні справи розподілялись між наказами залежно від виду та призначення, як і справи у нинішніх міністерствах. Наприклад, за твердженням історика Миколи Карамзіна, одним із головних наказів був Посольський - відомство закордонних справ. До нього приписувались і княжі люди - гінці, посланці, посли, кур'єри.

Саме в той період широкого застосування набув естафетний спосіб передачі інформації від гінця до гінця через ряд завчасно обумовлених проміжних постів, де чергували вистові. Особливість такого способу доставки донесень полягала у тому, що гонець здебільшого знав в обличчя отримувача естафетного пакета чи усного повідомлення. Нерідко естафетні гінці користувалися під час передачі-прийому відповідного відправлення завчасно обумовленим паролем. На головних дорогах, які з'єднували князівства, були постійні двори, що давало можливість гінцеві замінити стомлених коней і перепочити.

Особливого значення у справі поліпшення умов виконання княжих завдань гінцями кур'єрської служби мав Ямський наказ, що діяв з початку XVI до початку XVII століття. Цим циркуляром влада Росії зобов'язувала населення Лівобережної, а потім і Правобережної України підтримувати в порядку шляхи сполучення й ями - поштові станції, де міняли коней і провідників, постачали продукти харчування державним мужам.

Суворі вимоги ставилися до гінців щодо швидкості доставки відправлень і забезпечення їх надійного збереження. Для обліку на оригіналах і копіях документів, що доставлялися гінцями, військовими кур'єрами, від XVI століття почали ставити спеціальні відмітки, часто зазначалося прізвище доставника. З наступного століття відмітки на пакетах, згортках стали змістовнішими. Крім прізвища кур'єра, почали проставляти дати вручення документів. Виходять певні великокняжі розпорядження, гетьманські універсали, що визначали тогочасну міру суворості відповідальності за втрату довіреної для доставки урядової ко - респонденції.

Для прискорення надійного виконання доручень у Київській Русі князями видавалися циркуляри, що встановлювали повинність, за якою удільні князі або посадники, намісники великого князя зобов'язувались надавати коней вісникам, кур'єрам та іншим «княжим людям» для проїзду по їх території. При цьому княжі порученці мали при собі відповідні «подорожні грамоти». Ця повинність сприяла значному розвитку кур'єрського зв'язку, суттєво прискорювала виконання гінцями, вісниками, кур'єрами княжих доручень.

У 1718-1719 рр. відбувається Аландський конгрес (о. Сундшере Аландського архіпелагу), на якому велись переговори про мир між Росією і Швецією під час Північної війни (1700-1721). У цей час Татищев, якому було дозволено бути присутнім на переговорах, неодноразово виконуючи обов'язки і царського кур'єра, передавав Петру інформацію про перебіг переговорів, а також суперечки, розбіжності поглядів сторін. Крім того, володіючи кількома європейськими мовами, Татищев неодноразово виконував офіційні й неофіційні кур'єрські доручення імператора у Швеції. До речі, смерть Петра I у лютому 1725 року застала Василя Микитовича за виконанням його кур'єрських доручень у Швеції.

Отже, В. М. Татищев був у числі перших фельд'єгерів Російської імперії.

Перші спроби організації централізованої фельд'єгерської служби в Росії належать імператору Петру I. Його «Артикул військовий» від 1716 р. передбачав створення спеціальної військово-польової кур'єрської служби для доставки імператорських указів, маніфестів, донесень, а також обслуговування діючої армії. В Артикулі служба визначалась надзвичайно тяжкою і саме тому на посаду польових кур'єрів відбиралися молоді, дуже витривалі люди.

Після сходження на російський престол після Катерини II її сина Павла I (1796-1801) новий імператор почав різко змінювати попередні порядки при дворі, у військовій справі і загалом в управлінні імперією. Запроваджувалася абсолютна централізація і регламентація в усіх ланках державного апарату. У першу чергу ці зміни стосувались України. У переліку змін та нововведень відповідно до нових вимог 17 грудня 1796 року в Росії на державному рівні була створена спеціальна військова частина для забезпечення військово-кур'єрським зв'язком - Фельд'єгерський корпус. Його завдання - виконання особливих доручень імператора і вищих посадових осіб. Архівні установи зберегли й ім'я першого командира. Ним був у 1796-1799 рр. Шелганин. При створенні Фельд'єгерського корпусу як нового військового формування за зразок була взята подібна служба, що вже існувала в армії прусського короля.

Фельд'єгерський корпус виконував й низку інших відповідальних доручень. Нерідко в надзвичайних ситуаціях фельд'єгері брали участь у бойових операціях. Чимало з них за мужність і відвагу отримували підвищення на посадах, нагороджувалися імператором орденами й медалями. Імператор дорожив своїми «вірними головами» і доручав їм перевезення золота, великих сум грошей, доставку трофейних прапорів, ключів від здобутих міст, супроводження високоповажних гостей.

З часу адміністративного підпорядкування території України під владу Росії діяльність посланців, кур'єрів, фельд'єгерів, як і всіх органів управління, регламентувалась нормативними актами московської влади. Циркулярні документи царського двору про функціонування діяльності Фельд'єгерського корпусу в імперії були не рідкістю. Так, при імператорові Павлу I його величністю була започаткована практика командирів офіцерів і фельд'єгерів до діючих армій для виконання функцій зв'язкових, які перебували в розпорядженні головнокомандуючих армії та підтримували регулярні стосунки з імператором.

Час від часу видаються нові укази, розробляються інструкції, положення, що регламентували основи діяльності кур'єрського зв'язку. У січні 1808 р. імператор Олександр I видає указ, яким Фельд'єгерський корпус переводиться в підпорядкування військово-міністрові та має перебувати при Головному штабі. У тому ж Указі йдеться про поліпшення матеріального стану особового складу Корпусу.

Початок XIX ст. приніс Фельд'єгерському корпусу нові значні навантаження й складнощі при виконанні завдань. До Корпусу вливаються нові люди, які відбираються серед кращих прислужників імператорської сім'ї та з армійських підрозділів. Прийом кожного кандидата на службу до Фельд'єгерського корпусу погоджують з імператором.

Передача Фельд'єгерського корпусу в підпорядкування військового міністерства сприяло більш чіткій організації його службової діяльності, встановленню військового порядку та зміцненню дисципліни. Наказами командира Фельд'єгерського корпусу майора М. Є. Касторського ставилися більш суворі вимоги до виконання безпосередніх обов'язків фельд'єгерями. Так, під час поїздок у відрядження і виконання завдань по місту категорично заборонялося брати пасажирів, оскільки це приписувалося іменним указом імператора. Порушники такого порядку суворо каралися, навіть направлялися в солдати.

Для забезпечення збереження таємної кореспонденції у 1842 році військовим міністром приймається рішення про те, щоб офіцери й фельд'єгері корпусу, які отримують для доставки важливі пакети від імператора, зберігали їх у дорозі в невеликих спеціальних валізах і тримали на грудях.

З часом умови з доставки таємних і цінних відправлень покращуються, вдосконалюються. 17 серпня 1846 року затверджується оновлена службова Інструкція, якою передбачається кореспонденцію та цінні посылки доставляти виключно в чемоданах і перевозити їх в екіпажі на місцях під наглядом фельд'єгера. Цією інструкцією офіцерам і фельд'єгерям при виконанні службових обов'язків суворо заборонялось брати до екіпажу сторонніх осіб.

У середині XIX ст. офіцерам і фельд'єгерям служби вперше почали надавати відпустки. До того часу поняття відпусток взагалі не існувало. Зрозуміло, що весь особовий склад відпустками не користувався. Їх отримували лише через хворобу та сімейні обставини. Це нововведення також регламентувалося імператорським циркуляром.

Здійснення військової реформи, реорганізація центрального й місцевого військового управління, скорочення армії, утворення військових округів, введення в Російській армії Дисциплінарного статуту та Статуту внутрішньої служби, Правил військового чинопочитання та віддавання честі - все це припало на 60-ті роки XIX століття. Згадані події не обійшли стороною й фельд'єгерську службу. Командиру Фельд'єгерського корпусу Е. Краузе дісталось приводити у відповідність до вимог документів Військового відомства основний документ - Положення про Фельд'єгерський корпус.

Зміст нової редакції Положення про Фельд'єгерський корпус, затверджений 29 березня 1869 р. імператором Олександром II, передбачав нові підходи до служби. Наприклад, передбачалося кожного разу в період підготовки до війн та в ході військових дій, що велися імперською Росією, безупинно збільшувати

штатну чисельність Фельд'єгерського корпусу відповідно до вимог військового часу. Крім того, в новому Положенні був дещо змінений порядок оформлення на службу до Корпусу, внесено низку змін у порядок організації службової діяльності Корпусу, чіткіше окреслено питання матеріального забезпечення особового складу, визначено розміри жалування і пенсійного забезпечення фельд'єгерського складу. Наприклад, була підтримана пропозиція командира Краузе, щоб офіцери Корпусу мали можливість отримувати пенсійне забезпечення в розмірі 50 % окладу, за 15 років служби - 66 % окладу, за 20 та 25 років служби - оклад отриманого річного жалування.

Після майже чотирирічної роботи створеної Комісії з підготовки оновлених нормативних документів 15 листопада 1891 р. результати напрацювань були затверджені імператором Олександром III. А наказом по військовому відомству 5 грудня були оголошені Положення про Фельд'єгерський корпус, штати і табель. Дещо змінилися правила прийому і порядок проходження служби. Так, поступаючи на службу до Корпусу, кандидат повинен був надавати ще і свідоцтво поліції щодо благонадійності його поведінки.

Крім названих нормативних документів, у 1892 році були підготовлені й затверджені нові службові інструкції, наприклад, інструкцію чинам Фельд'єгерського корпусу, яка не оновлювалась понад сорок років. Порівняно з попередньою вона включала в себе понад 130 параграфів і була наближена за змістом до військового законодавства, в якому вперше були визначені службові обов'язки чинів Корпусу, питання дисципліни, віддавання честі та ін.

Роками піднесення Фельд'єгерського корпусу вважаються 70-90-ті роки XIX століття. У 1896 році в Москві на російський престол вступив імператор Микола II. Заходи, пов'язані з цією подією, обслуговували 45 фельд'єгерів, які прибули до білокам'яної не лише із Санкт-Петербурга, а й від генерал-губернаторів імперії, у тому числі й фельд'єгерів із Малоросії. Нагороди імперії та багатьох інших країн отримало чимало фельд'єгерів Корпусу і тих, хто ніс службу при імператорові, і тих, хто забезпечував фельд'єгерським зв'язком генерал-губернаторів, губернаторів та міських голів.

Рік коронування монарха Миколи II співпав із столітнім ювілеєм Фельд'єгерського корпусу. 17 грудня 1796 року Павло I власним Указом заснував Корпус.